

მარიამ ბეგაძე

სამართლის მაგისტრი, ცენტრალური ევროპის უნივერსიტეტი,
ადამიანის უფლებების სწავლების და მონიტორინგის ცენტრი (EMC).

საკულარიზმი: სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ურთიერთობის ჩარჩო

შესავალი

რელიგია თავისი ბუნებრივი მდგომარეობით „კონკურენციაშია“ სხვა რელიგიებთან, მათ მიმართ ექსკლუზიურია, რაც მისი ფუნქციის, რელიგიური დოქტრინის განხორციელების შემადგენელი ნაწილია. შედეგად, სახელმწიფოს პირდაპირი ასოცირება რომელიმე მათგანთან იმთავითვე გამორიცხავს რელიგიის თავისუფლების დაცვისა, და რელიგიებს შორის დისკრიმინაციის აკრძალვის გარანტიებს. რელიგიის ექსკლუზიური ბუნების საპირისპიროდ კი სახელმწიფოს პირველადი ფუნქციაა მოქალაქეებისათვის ინკლუზიური სივრცის შექმნა¹. ამასთან, რელიგია და სახელმწიფო – ორივე მათგანი, საკუთარი ფუნქციის განხორციელების მიზნით, აწესებს ვალდებულებებს მათი წევრების/მოქალაქეებისათვის, ამ ვალდებულებებს შორის კი არსებობს კონფლიქტის წარმოშობის შესაძლებლობა.

სწორედ ამ ბუნებრივი ურთიერთდამოკიდებულების გამო, კონსენსუსი მიღწეულია სახელმწიფოს რელიგიისგან გამიჯვნის აუცილებლობაზე. ასეთი გამიჯვნა კი სეკულარიზმის ცნებით ხასიათდება.

სეკულარიზმი არის დემოკრატიული და სამართლებრივი სახელმწიფოს განუყოფელი ნაწილი, ვინაიდან ის სახელმწიფოს მიერ რომელიმე რელიგიასთან ასოცირების წინააღმდეგ ხალხის კოლექტიური კეთილსინდისიერი წინააღმდეგობის გამოხატულებას წარმოადგენს და, შესაბამი-

¹ Ronald Dworkin, *Taking Rights Seriously*, Bloomsbury Revelations Series (London: Bloomsbury, 2013), 219-220.

სად, არის სახალხო სუვერენიტეტის განხორციელების ერთ-ერთი საშუალება. რელიგია შეიძლება სოციალურ კონსტრუქციადაც განვიხილოთ, შესაბამისად, სეკულარიზმიც სოციალური კონსტრუქციით განპირობებულად, თუმცა ასეთი სოციალური კონსტრუქციის საზოგადოებაში, მყარი საფუძვლის გამო², ეს თვისობრივ ცვლილებას არ იწვევს და პრაქტიკაში დემოკრატიული, სამართლებრივი და სეკულარული სახელმწიფოს პრინციპებს ურთიერთთანასწორი და ურთიერთმემკვიდრეობითი ხასიათი აქვთ.

სეკულარიზმის აუცილებლობის შესახებ კონსენსუსის მიუხედავად, ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის მიჯნის დადგენა სხვადასხვა ქვეყანაში განსხვავებულ ადგილას ხდება. დემოკრატიულ და სამართლებრივ სახელმწიფოებში არსებული მოდელები შესაძლოა სამ კატეგორიად დავყოთ: სრული გამიჯვნის, ნეიტრალურობის და მორიგების მოდელები. სრული გამიჯვნის მოდელის თანახმად, სახელმწიფო და რელიგია მაქსიმალურად უნდა იყოს ერთმანეთისგან დისტანცირებული. ნეიტრალურობის მოდელის თანახმად, სახელმწიფო მხოლოდ ნეიტრალურ პოზიციას უნდა ინარჩუნებდეს რელიგიურ ინსტიტუტებთან მიმართებით და უპირატესობას არ უნდა ანიჭებდეს რომელიმე მათგანს. მორიგების მოდელი კი რელიგიის როლს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მნიშვნელოვნად მიიჩნევს და გარკვეულწილად ახალისებს რელიგიური ინსტიტუტების განვითარებას, თუმცა ამ მოდელის ფარგლებშიც გამორიცხულია სახელმწიფოს მიერ რელიგიურ ორგანიზაციებში მონაწილეობის/მათი მხარდაჭერის იძულება ან რელიგიურ ორგანიზაციებს შორის დისკრიმინაცია³.

სეკულარიზმის სხვადასხვა ფორმების არსებობას ცნების კონკრეტულ ადგილას დამკვიდრების განსხვავებული ისტორიული წინამძღვრები⁴ და, ამასთანავე, მისი გარკვეულწილად დამახინჯელი, ფართოდ განმარტებადი შინაარსი განაპირობებს⁵. მაშინ როდესაც ცნება ინარჩუნებს მისი მნიშვნელობის თვითნებურად ჩამოყალიბების შესაძლებლობას, მხოლოდ ცნებაზე მითითება და მისთვის განმსაზღვრელი მნიშვნელობის მინიჭება საწინააღმდეგო არგუმენტის წარდგენის, რაციონალური დისკუსიის შესაძლებლობას აქრობს⁶. საბჭოთა კავშირის რელიგიისადმი მტრულად განწყობილი პოლიტიკაც შესაძლოა ფორმალურად სეკულარიზმის არგუმენტით გამართლებულიყო, თუმცა, ცხადია, ამ პოლიტიკის არაერთი ასპექტი, მაგალითად, რელიგიური ორგანიზაციებისთვის საკულტო ნაგებობების ჩამორთმევა არ წარმოადგენდა ინკლუზი-

² ანდრამ შაიო, კონსტიტუციონალიზმი და სეკულარიზმი: საზოგადოებრივი სალი აზრის საჭიროება, გ.4.

³ Chemerinsky, E. (2006). Constitutional law (3rd ed.). New York, NY: Aspen, 1707.

⁴ ანდრამ შაიო, კონსტიტუციონალიზმი და სეკულარიზმი: საზოგადოებრივი სალი აზრის საჭიროება, გ. 5.

⁵ Keny Greenawalt, *secularism, religion, and liberal democracy in the united states*, Cardozo Law Review, Vol. 30, 2009, 2383

⁶ მსგავსია „ღირსება“, მეტწილად მისი არგუმენტად მოყვანა საწინააღმდეგო აზრის წარდგენის, რაციონალური დისკუსიის, დაბალანსების შანსს გიკარგავს. იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს საქმე *Peta v. Germany*.

ური სახელმწიფოსთვის დამახასიათებელ ქმედებას, რადგან თავად იყო ერთ იდეოლოგიასთან, ათეიზმთან ასოცირებული და მისით განპირობებული.

ამდენად, სახელმწიფოსა და რელიგიის გამიჯვნისას, მათ შორის მჭიდრო ასოცირების თავიდან აცილების პარალელურად არსებობს სამიშროება, რომ ეს მათი ურთიერთდამოკიდებულების მეორე რადიკალურ ფორმაში, რეპრესიულ პოლიტიკაში ტრანსფორმირდეს. შესაბამისად, რელიგიისა და სახელმწიფოს გამიჯვნის მისაღები ფორმის ჩამოსაყალიბებლად აუცილებელია, სახელმწიფომ ასოცირების თავიდან აცილებასა და მისი მხრიდან რეპრესიულ პოლიტიკას შორის სწორი ბალანსი იპოვოს. ასეთი დაბალანსებული სეკულარიზმის პირობებში გვექნება არა ცნებაზე, როგორც კონკრეტულ იდეოლოგიაზე, ამ შემთხვევაში სახელმწიფოსა და ეკლესიის ფორმალურ გამიჯვნაზე დამყარებული ურთიერთობა, არამედ ისეთი, რომელიც ცნებას როგორც გარკვეულ ლოგიკურ ჯაჭვს იდგენს საფუძვლად⁷. სეკულარიზმის მიზნის მიღწევის საშუალებად გადააზრების დაწყებისათვის კარგი საფუძველია ჯონ როულზის „საჯარო გონის“ თეორია, რომლის თანახმად, რელიგიური მოტივები სრულიად მისაღებია, თუმცა მისი „თარგმნა“ ყველასათვის მისაღებ საფუძველზე უნდა იყოს შესაძლებელი.

მოცემული ნაშრომი სეკულარიზმის ცნების ლოგიკური, ორივე დაინტერესებული მხარისათვის, მისაღები განმარტების ჩამოყალიბებას ემსახურება და შემდგომ კი იმის ილუსტრაციას, რომ ნებისმიერი უფლების შეზღუდვა არა სეკულარიზმს, როგორც თვითმიზანს, არამედ მისი საშუალებით მისაღწევი მიზნის სწორ გააზრებას უნდა ემყარებოდეს და თავად ამ მიზანს ემსახურებოდეს.

სეკულარიზმის ლოგიკური ძირილი სახელმწიფოსა და რელიგიისათვის მათი ფუნქციების განხორციელების შესაძლებლობის შექმნის გარანტიაა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, რელიგიური ორგანიზაციის ფუნქცია დოქტრინალურად განსაზღვრული კონფესიური მიზნების განხორციელებაა, სახელმწიფო კი უფლებების აღიარებით და დაცვით (მათ შორის უსაფრთხოების გარანტიებით) ადამიანების თანაცხოვრების უზრუნველყოფის ინსტრუმენტია.

ნაშრომი ამტკიცებს, რომ სეკულარიზმის სახელმწიფოსა და რელიგიის ფუნქციების განხორციელების ძირილში დანახვა გამოკვეთს სეკულარიზმის ორივე დაინტერესებული მხარისათვის მისაღებ ფორმას. ცალკეული გადაწყვეტილებების ანალიზის საფუძველზე, ნაშრომი გვთავაზობს კონკრეტულ შემთხვევებს, როდესაც სახელმწიფოსა და რელიგიისათვის არსებობის ავტონომიური სივრცის შესანარჩუნებლად სეკულარიზმის არგუმენტის ამოქმედება ხდება საჭირო.

სახელმწიფო ხელყოფს სეკულარიზმის ლოგიკურ ძირილს, როდესაც ის რელიგიას საკუთარი დოქტრინის განხორციელებაში უშლის ხელს ან/და დოქტრინის/რელიგიის შეფასებას, დე-

⁷ Jeremy Waldron, *The Harm in Hate Speech* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2014), 5.

ლეგიტიმაციას ახდენს. სახელმწიფოს ასეთი თავშეკავება კი ზღვარდადებულია სახელმწიფოს ვალდებულებით, ნეიტრალური იყოს ნებისმიერი დოქტრინის, იდეოლოგიის მიმართ, როდესაც ეს დისკრიმინაციის აკრძალვის, სხვა უფლებების დაცვის პოზიტიურ ვალდებულებებს ეხება. თავშეკავების ზღვარი ასევე გადის სახელმწიფოს უფლებამოსილებასთან, ხელი შეუშალოს რელიგიის ბუნებრივი მდგომარეობიდან გამოსვლასა და მის მიერ საჯარო სივრცის პრივატიზებას.

თავის მხრივ, დისკრიმინაციის აკრძალვის და უფლებების დაცვის სახელმწიფო ვალდებულების მიღმა რჩება რელიგიური ორგანიზაციის მიერ შეხედულებებზე დამყარებული განსხვავებების გამო წევრების საკუთარი წრიდან გარიყვის შესახებ გადაწყვეტილებები, რადგან რელიგიური ორგანიზაციის მოტივი, ასოცირდებოდეს მხოლოდ მისთვის მისაღებ დოქტრინალურ თეზისებთან, მისი ფუნქციის შემადგენელი ნაწილია და გამართლებულია.

ამ საკითხებზე მართებული მსჯელობის წინა პირობა, წინასწარი შეთანხმების არსებობაა, რომ სახელმწიფო სახალხო სუვერენიტეტის და სეკულარიზმის გატარებისას, ამასთან, რელიგიის თავისუფლების და დისკრიმინაციის აკრძალვის უზრუნველყოფისას თავისუფალია ნებისმიერი იდეოლოგიური გავლენისგან, არ ემხრობა რელიგიების უარყოფას ათეიზმთან დაახლოების ფორმით, არამედ ინდივიდისა თუ რელიგიური ორგანიზაციისგან თვისობრივად განსხვავებულ პოზიციასა და მის ვალდებულებას წარმოადგენს „უსაფრთხო პლურალიზმის“ უზრუნველყოფა. ამ ვალდებულების შესრულებისას სეკულარული სახელმწიფო არა წინასწარი ნდობის, არამედ თანაბარი ინდიფერენტულობის ფორმულით უნდა მიუდგეს რელიგიებს, რაც მათ დაუტოვებს საჭირო ავტონომიურ სივრცეს ფუნქციონირებისათვის⁸.

ზემოაღნიშნული მსჯელობის შესაბამისად, სეკულარიზმის ცნების დაცვას ამოფარებული ყველანაირი შეზღუდვა არა ცნების რომელიმე სამართლებრივი სისტემის ავტონომიურ განმარტებას, არამედ ცნების „სეკულარიზმის“ მიზანს, რელიგიისა და სახელმწიფოს ფუნქციებს შორის ბალანსის დაცვას უნდა ეფუძნებოდეს. ამდენად, „სეკულარიზმი“ არა თვითმიზანი, არამედ მიზნის განხორციელების ინსტრუმენტად უნდა იქნეს გაგებული. ეს ჰგავს სახელმწიფო შტოებს შორის ძალაუფლების განაწილების პრინციპს, კერძოდ, მის შესახებაც მრავალფეროვანი მიდგომები არსებობს ეროვნულ დონეზე, ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლო კი მასზე მსჯელობისას არა რომელიმე ერთი კონკრეტული მოდელის ლეგიტიმაციას ან უარყოფას ახდენს, არამედ საუბრობს ასეთი დანაწილების საშუალებით უფლებების ეფექტური დაცვის არსებულ შესაძლებლობაზე. ამდენად, ეს პრინციპიც არა თვითმიზანი, არამედ მიზნის მიღწევის საშუალებაა⁹.

⁸ იგივე, 11, 17-18.

⁹ David Kosa (2012). Policing Separation of Powers: A New Role for the European Court of Human Rights?. European Constitutional Law Review, 8, pp 33-62.

წინამდებარე ნაშრომი სეკულარიზმს როგორც ლოგიკურ წესრიგს თანმიმდევრულ კომპონენტებში განიხილავს. ამ მიზნით საქმეების ანალიზი არ ემსახურება რომელიმე სამართლებრივი სისტემის მიდგომის სრულყოფილ, თანმიმდევრულ დახასიათებას, არამედ სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის სხვადასხვა ასპექტებს მიმოიხილავს მათ მაგალითზე და ცდილობს სახელმწიფოს და ეკლესიის ურთიერთმიმართების, მათ ფუნქციებს შორის ბალანსის ერთ ლოგიკურ, თანმიმდევრულ ხაზში მოთავსებას.

ნაშრომის პირველი თავი განიხილავს ადამიანის უფლებებს შორის რელიგიის თავისუფლების ადგილს და აღნიშნულის მიმართებას სეკულარიზმის პრინციპთან. მეორე თავში განმარტებულია, რომ რელიგიის თავისუფლების განცალკევებული დაცვა ავტომატურად არ იწვევს რელიგიის მიმდევარი ადამიანების პრეფერენციურებას და რელიგიური გრძნობების და სხვა გრძნობების შეურაცხყოფისგან განსხვავებას.

მესამე თავი სეკულარიზმის, სხვადასხვა სამართლებრივი სისტემის მიერ შემოთავაზებულ განმარტებებს მიმოიხილავს. მეოთხე და მეხუთე თავები აკონკრეტებს, რომ სეკულარული სახელმწიფო არ ნიშნავს რელიგიის საჯარო სივრციდან გაქრობას, რელიგიისგან გამიჯვნის თვითმიზნად ქცევას ან სახელმწიფო პოლიტიკის შემუშავებისას რელიგიური მოტივების იგნორირებას იმ დაშვებით, რომ სპეციფიკურ შემთხვევაში რელიგიური მოტივების საჯარო მიზნად ტრანსფორმირება ვერ მოხდება.

შემდეგი ორი თავი კი რელიგიური თემისა და მისი ინდივიდუალური წევრების ავტონომიის ფარგლებს და სახელმწიფოსგან მასში ჩაურევლობის, ადამიანის უფლებების, თანასწორობის და საჯარო სივრცის პრივატიზებისგან დაცვასთან გავლებულ ზღვარს ეხება.

ამასთან, ნაშრომის შესავალი ნაწილიც შემდგომში განსახილვევ ძირითად თეზისებს წარმოადგენს, ხოლო დასკვნაში შეჯამებულია რელიგიასა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობის სხვადასხვა ასპექტების შემცველი საქმეების ანალიზის შედეგად ჩამოყალიბებული მოსაზრებები.

1. რელიგიის განსაკუთრებული გუნება თუ გამოხატვის თავისუფლების ერთ-ერთი ფორმა

თეორიაში არსებობს მოსაზრება, რომელიც რელიგიის თავისუფლების აღიარების აუცილებლობას უარყოფს იმ არგუმენტით, რომ აზრის ქონისა და მისი გამოხატვის ფორმების დაცვა თავის თავში მოიცავს რელიგიურ რწმენას და მის მანიფესტაციასაც¹⁰.

¹⁰ W. Cole Durham and Brett G. Scharffs, *Law and Religion: National, International, and Comparative Perspectives*, Elective Series (New York: Aspen Publishers, 2010), 202, 203.

თუმცა მნიშვნელოვანია, რომ რელიგიის შემთხვევა განსხვავებულია და მისი მიმდევრობა ხშირ შემთხვევაში ვალდებულებებსაც განაპირობებს, რაც რელიგიით მოტივირებულ არჩევანს, რომელიც აკმაყოფილებს სერიოზულობის გარკვეულ სტანდარტს¹¹ ლიბერტარიანული მოთხოვნებისგან განასხვავებს და ლეგიტიმურად აქცევს მაშინაც კი, როდესაც ის დადგენილ ნორმატიულ ჩარჩოს ეწინააღმდეგება (მაგ., პაციფისტების კეთილსინდისიერი წინააღმდეგობის შემთხვევაში)¹². რელიგია გამოხატვის განსაკუთრებული ფორმაა, რადგან ის ძირითადად მოიცავს იდენტობის ისეთ მახასიათებლებს და სერიოზულობის იმ ხარისხს, რაც ადამიანისათვის არსებობის უპირატეს ინტერესს შეიძლება განაპირობებდეს¹³. სწორედ ეს ერთიანობაში აქცევს გარკვეულ მოთხოვნებს ლეგიტიმურად, მათი კანონთან წინააღმდეგობის მიუხედავად. მოცემული განსხვავებები იძლევა საშუალებას, რეგიონალურ თუ საერთაშორისო უფლებათა დაცვის მექანიზმებით რელიგიისა და გამოხატვის თავისუფლების განცალკევებული დაცვა ლოგიკურად მივიჩნიოთ.

გარკვეულწილად ეს განაპირობებს სეკულარიზმის როლსაც. რელიგიისა და რწმენის თავისუფლების განსაკუთრებული ბუნების გამო მისი დაცვა შეუძლებელია იმ პირობებში, როდესაც სახელმწიფო რესურსს ერთი კონკრეტული რელიგიის გაძლიერებისკენ მიმართავს, მის პრეფერენციურებას ან მასთან ასოციაციას ახდენს. ამით ის ხაზს უსვამს ერთის უზენაესობას სხვებზე და ლახავს მორწმუნე (თუ არამორწმუნე) პირების ღირსებას. ასეთი სახელმწიფო ადამიანის უზენაეს რწმენას ვალიდურობას უკარგავს, მის მნიშვნელობას უარყოფს და აღარ წარმოადგენს ინკლუზიური თანაცხოვრების ინსტრუმენტს.

სწორედ ამიტომ, მაგალითად, გამოხატვის თავისუფლების მნიშვნელობის მიუხედავად, არ არსებობს პირის ლეგიტიმური მოთხოვნა, მისთვის მიუღებელი კულტურული ღონისძიებების დაფინანსება აუკრძალოს სახელმწიფოს. ამის საპირისპიროდ, რელიგიისა და რწმენის თავისუფლების განსხვავებული ბუნება მოითხოვს სახელმწიფოსგან გარკვეული რელიგიური მიმდინარეობის გაძლიერება არ აქციოს სახელმწიფოს საჯარო ინტერესად.

2. რელიგიის განსაკუთრებული დაცვა და არა მორწმუნე პირების პრაქტიკული დაცვა

რელიგიის თავისუფლების განცალკევებული დაცვა ავტომატურად არ იწვევს რელიგიის მიმდევარი ადამიანის პრეფერენციურებას, მაგალითად, გამოხატვის თავისუფლების დაცვის ქვეშ

¹¹ Standard of “cogency, seriousness, cohesion and importance” in *Campbell and Cosans v. the United Kingdom*, ECtHR (1982): at 36

¹² Rex J. Ahdar and I. Leigh, *Religious Freedom in the Liberal State*, Second edition (Oxford: Oxford University Press, 2013), 79-80.

¹³ Bernard Williams, *Moral Luck: Philosophical Papers 1973 - 1980*, Reprinted (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1999), 14. Raymond Plant, “Religion, Identity and Freedom of Expression,” *Res Publica* (13564765) 17, no. 1 (February 2011): 16-17.

მყოფი ათეისტი ავტორისაგან, რომელიც საკუთარი მოღვაწეობით შესაძლოა რელიგიურ გრძნობებს შეურაცხყოფდეს, მაშინ როდესაც, თავის მხრივ, მისი საქმიანობის შეზღუდვაც შესაძლოა შეურაცხმყოფელი იყოს მისთვის.

ადამიანის უფლებების იერარქიზაცია გამორიცხულია, რაც ჯერ კიდევ 1948 წელს ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის პრეამბულაშიც, უფლებების საყოველთაო, ადამიანისგან განუყოფელი და ურთიერთთანასწორი ხასიათის ხაზგასმისას გამოიკვეთა¹⁴. შესაბამისად, გამოხატვის თავისუფლების დაცვა არ არის ნაკლებად მნიშვნელოვანი სიკეთე, მხოლოდ იმიტომ, რომ რელიგიის მანიფესტაციის თავისუფლება მორწმუნე პირებს იცავს. ადამიანის უფლებების დაცვის სუბიექტი არ არის რწმენა ან რელიგია, არამედ არის ადამიანი. მორწმუნე ადამიანისათვის შეურაცხმყოფელი გამოხატვის ლეგიტიმური და პროპორციული შეზღუდვა მხოლოდ ადამიანის სხვა უფლებების დაცვას შეიძლება ემსახურებოდეს¹⁵.

ევროპის სასამართლოს მსჯელობის თანახმად, ის, ვინც საკუთარ რელიგიას გამოხატავს, ვალდებულია. ითმინოს და მიიღოს სხვების მხრიდან მისი რელიგიური რწმენის უარყოფა და მეტიც, მისი რწმენისთვის მტრული დოქტრინის პროპაგანდა¹⁶. ევროპის სასამართლომ კონვენციის დარღვევად ჩათვალა გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვა რელიგიური ლიდერების მწვავე კრიტიკის შედეგად მორწმუნეებისათვის მიყენებული შეურაცხყოფის საფუძველზე საქმეებში Klein v. Slovakia და Giniewski v. France. უკანასკნელ საქმეში კონვენციით დაცული სფერო ისეთ კრიტიკაზეც გავრცელდა, რომელიც რომის პაპის განცხადებებში ანტისემიტობის ნიშნებსა და ებრაელების ექსტერმინაციაში კათოლიკური ეკლესიის კონტრიბუციაზე საუბრობდა.

საქმეზე Choudhury v. the United Kingdom სასამართლომ დაუშვებლად ცნო აპლიკანტის მოთხოვნა, რომელიც კონვენციის რელიგიის თავისუფლების გარანტიებიდან გამომდინარე, სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულების საფუძველზე, ითხოვდა სალმან რუშმდის წიგნით გამოწვეული შეურაცხყოფისას სახელმწიფოს უმოქმედობის კონვენციის დარღვევად ცნობას. სასამართლოს განმარტებით, ზეპირი თუ წერილობითი გამოხატვის ფორმით რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფისგან დაცვის პოზიტიური ვალდებულება არ არსებობდა და ის არ წარმოადგენდა რელიგიის თავისუფლებით სარგებლობის ნაწილს¹⁷.

რწმენის მიუხედავად, მოქალაქეების თანაბარი დაცვის მოთხოვნა სეკულარიზმისა და სახელმწიფო ნეიტრალიტეტის, თანასწორობის გარდა სახალხო სუვერენიტეტის პრინციპიდანაც გამომდინარეობს. სახელმწიფო მორწმუნე და არამორწმუნე მოქალაქეების მიმართ საკუთარი

¹⁴ Ibid.

¹⁵ იხ. საქმეები Norwood v. United Kingdom (ECtHR), Ross v. Canada (HRC).

¹⁶ I.A v. Turkey (ECtHR 2005): 28.

¹⁷ Choudhury v. the United Kingdom (ECommHR 1991), admissibility decision.

სუბიექტური დამოკიდებულების გამოვლენისას აღნიშნული პრინციპების დარღვევის გარდა სახელმწიფოს ინკლუზიურ ბუნებასთანაც წინააღმდეგობაშია.

3. სეკულარიზმის სწავის განმარტებაში ეროვნულ და საერთაშორისო დონეზე

სხვადასხვა ქვეყნების კონსტიტუციურ სამართალში განმტკიცებულია სახელმწიფოს და ეკლესიის გამოჯენის პრინციპი¹⁸. რიგი ისტორიული მიზეზების გამო, პრინციპი პირადად არის მოხსენიებული კონსტიტუციის ტექსტში ისეთ ქვეყნებში, როგორცაა საფრანგეთი, თურქეთი, ინდონეზია¹⁹. სეკულარიზმი სხვადასხვა ჩამანაცვლებელი ცნების, მაგალითად, ნეიტრალიტეტისა და მიუკერძოებლობის პრინციპის საშუალებით საერთაშორისო სამართლის დონეზეც აღიარებულია.

ევროპის სასამართლო აღნიშნავს, რომ სახელმწიფომ ნებისმიერი საკითხის რეგულირებისას, რომელიც ეხება სხვადასხვა რელიგიურ მიმდინარეობებსა და რწმენის სისტემებს, უნდა შეინარჩუნოს ნეიტრალიტეტი და მიუკერძოებლობა, რაც, უპირველეს ყოვლისა, მნიშვნელოვანია სახელმწიფოში პლურალისტური გარემოს არსებობისათვის და დემოკრატიის ფუნქციონირებისათვის²⁰. ამ პრინციპის გამოხატულება შეგვიძლია დავინახოთ კონვენციის პირველი დამატებითი ოქმის მეორე მუხლში, რომელიც ადგენს მშობლის უფლებას საჯარო სკოლაში ინდოქტრინაციისგან თავისუფალ განათლებაზე.

გაეროს ადამიანის უფლებების კომიტეტმა საქმეზე *Arieh Hollis Waldman v. Canada* აღნიშნა, რომ სახელმწიფო სახსრებით კათოლიკური სკოლების დაფინანსება დისკრიმინაციას წარმოადგენდა მაშინ, როდესაც სხვა სკოლებს მხოლოდ კერძო დაფინანსებით შეეძლო არსებობა. კომიტეტმა განმარტა, რომ რელიგიური სკოლის დაფინანსება სახელმწიფოს ვალდებულებას არ წარმოადგენს და, შესაბამისად, სეკულარული საჯარო განათლების უზრუნველყოფა დისკრიმინაციის აკრძალვის პრინციპთან სრულ შესაბამისობაშია, თუმცა იმ შემთხვევაში, თუ სახელმწიფო გადაწყვეტდა რელიგიური სკოლების დაფინანსებას, ეს აუცილებლად უნდა მომხდარიყო რომელიმე რელიგიური ჯგუფის პრეფერენციების გარეშე²¹.

სეკულარიზმის პრინციპი რელიგიის თავისუფლების ბუნებრივ შემადგენელ ნაწილად განიხილა კანადის უზენაესმა სასამართლომაც საქმეში *Mouvement laïque québécois v. Saguenay (City)*. სასამართლოს განმარტებით, სახელმწიფო უნდა დარჩეს ნეიტრალური, კერძოდ, მან

¹⁸ Norman Doe, *Law and Religion in Europe*, Chapter: Property and Finances of Religion, p. 175.

¹⁹ ანდრამ შაიო, კონსტიტუციონალიზმი და სეკულარიზმი: საზოგადოებრივი სალი აზრის საჭიროება, გ. 5.

²⁰ Metropolitan Church of Bessarabia v. Moldova, პ. 116.

²¹ Arieh Hollis Waldman v. Canada, პ. 10.6.

რომელიმე რწმენის მიმდევრების არც პრეფერენცირება მოახდინოს და არც დააბრკოლოს ისინი. აღნიშნული კი ემსახურება თავისუფალი და დემოკრატიული საზოგადოების შენარჩუნებას. გადაწყვეტილების თანახმად, თუ სახელმწიფო ემხრობა რელიგიის გარკვეულ გამოხატულებას კულტურული და ისტორიული რეალობის ან მემკვიდრეობის საბაზად მოყვანით, ის არღვევს სახელმწიფოს ნეიტრალიტეტის ვალდებულებას, რომლის თანახმად, საჯარო უფლებამოსილების განხორციელება გარკვეული რელიგიური მიმდინარეობის მხარდასაჭერად დაუშვებელია.

გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლომ საქმეში *Mixed Marriage Church Case* არაკონსტიტუციურად ცნო აქტი, რომელიც შერეულ ოჯახებში დასაქმებულ არარელიგიურ პირსაც ავალდებულებდა ეკლესიისათვის გადასახადის გადახდას, თუ მისი მეუღლე ეკლესიის წევრი იყო და აღნიშნა, რომ სახელმწიფოს აკისრია რელიგიური და იდეოლოგიური ნეიტრალიტეტის ვალდებულება. შესაბამისად, ეკლესიას არ შეიძლება სახელმწიფომ გადასცეს სუვერენული უფლებამოსილება იმ ადამიანებზე, რომლებიც მათი წევრები არ არიან. გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლომ განმარტა, რომ ასეთი განხილვის დროს არანაირი მნიშვნელოვანი არ აქვს იმ ფაქტს, რომ ეკლესიას პრივილეგირებული სამართლებრივი სტატუსი ჰქონდა ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე, სახელმწიფო რელიგია თავისი კლასიკური ფორმით აღარ არსებობს სახელმწიფოსა და რელიგიის გამიჯვნის პირობებში²².

ამერიკის უზენაესმა სასამართლომ საქმეზე *Larson v. Valente* ხაზი გაუსვა ნეიტრალიტეტისა და რელიგიების პრეფერენცირების აკრძალვის პრინციპებს და აღნიშნა, რომ რელიგიის თავისუფლება გარანტირებული იქნება მხოლოდ თავისუფალი კონკურენციის პირობებში. სასამართლოს მსჯელობის თანახმად, რელიგიის თავისუფლება დაცულია მხოლოდ მაშინ, როდესაც კანონმდებელს და ამომრჩეველს აქვთ ვალდებულება, პატარა, ახალი და არაპოპულარული რელიგიების მიმართ საკუთარი რელიგიის ან რწმენის ანალოგიური მოპყრობა აჩვენონ. ამავე სასამართლომ საქმეში *Lemon v. Kurtzman* სახელმწიფოსა და ეკლესიის გამიჯვნის საფუძველზე და სეკულარიზმის პრინციპზე დაყრდნობით ზოგადად „რელიგიასთან გადაჭარბებული აფილაცია (entanglement)“ დაუშვებლად მიიჩნია. სასამართლომ არაკონსტიტუციურად ცნო დაფინანსების სისტემა, რომელიც ნებისმიერ რელიგიურ სკოლაში არარელიგიური საგნების სწავლების დაფინანსებას ენებოდა, რადგან სახელმწიფოს მხრიდან ეს წესი ქმნიდა თვითნებობის შესაძლებლობას, ჩარეულიყო რელიგიური სკოლების საქმიანობაში დაფინანსების მიზნობრივი ხარჯვის შემოწმების მიზნით და, ამასთან, არარელიგიური საგნის მასწავლებლებს შეეძლოთ მიღებული რესურსი რელიგიური მიზნებისათვის გამოეყენებინათ. საქმეში უზენაესმა სასამართლომ ჩამოაყალიბა ტესტი, რომლის მიხედვით, ნებისმიერი კანონი უნდა ეფუძნებოდეს სეკულარულ მიზანს, არ უნდა უწევდეს მხარდაჭერას ერთ რომელიმე რელიგიას და, ამასთან, „რელიგიასთან გადაჭარბებულ აფილაციას (entanglement)“ უნდა გამორიცხავდეს.

²² *Mixed Marriage Church Case* (1965), German Constitutional Court.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომაც გააკეთა პირველი მინიშნებები კონსტიტუციით სეკულარიზმის პრინციპის აღიარებაზე²³. სეკულარიზმის პრინციპი საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ კონსტიტუციის მე-9 მუხლში დაინახა და კონსტიტუციური წესრიგის ნაწილად მიიჩნია, ამასთან განმარტა, რომ აღნიშნული პრინციპი რელიგიური დაწესებულების საქმიანობიდან სახელმწიფო ორგანოების ფუნქციონალურ გამიჯვნას გულისხმობს. საკონსტიტუციო სასამართლოს შეფასებით, რელიგიური ორგანიზაციის კონფესიური მიზნების განხორციელება ფუნქციონალურად ვერ დაუკავშირდება საჯარო უფლებამოსილებებს, ასეთი დაკავშირება კი დაარღვევს სეკულარიზმის პრინციპს²⁴.

მოყვანილი საქმეების ანალიზის საფუძველზე, სეკულარიზმის ცნების გავრცელებული განმარტებების თანახმად, კონსესუსი მიღწეულია იმის შესახებ, რომ სახელმწიფომ გარკვეულ რელიგიურ ჯგუფთან პირდაპირი ასოცირება არ უნდა მოახდინოს და მისი გავლენა ერთი რელიგიური ორგანიზაციის მხარდასაჭერად არ უნდა მიმართოს. სახელმწიფო ძალაუფლება არ უნდა იქნეს გამოყენებული ზოგადად რელიგიების დასაყენებლად ან მათ გასაძლიერებლად.

ასეთი სახელმწიფო პოლიტიკა დაუშვებელია მაშინაც, როდესაც ეს სახელმწიფოს არა მიზანმიმართული არჩევანია, არამედ ლეგიტიმაციის მოპოვების საშუალებად გამოიყენება, რადგან სახელმწიფოს ლეგიტიმაცია პირდაპირ ხალხისგან, გაშუალებული ფორმების მიუხედავად უნდა მომდინარეობდეს, რაც არის კიდევ სახალხო სუვერენიტეტის მთავარი არსი. წინააღმდეგ შემთხვევაში, არსებობს როგორც რელიგიური ორგანიზაციის სახელმწიფო პოლიტიკაში ჩარევის საფრთხეები, ამასთან, რელიგიური ორგანიზაციის სახელმწიფოზე დამოკიდებულების შემთხვევაში თეორიული საფრთხეები არსებობს სახელმწიფოს მიერ რელიგიური ორგანიზაციის ავტონომიაში გაუმართლებელი ჩარევის კუთხითაც. როგორც კონსტიტუციონალისტი ანდრამ შაიო განმარტავს: “სეკულარული და საეკლესიო კონტროლის გაერთიანება ტირანიას გაუტოლდება იმის მიუხედავად, ამ ერთეულებიდან რომელს ექნება აბსოლუტური ძალა”²⁵.

²³ საქართველოს მოქალაქეები – გიორგი კეკელიძე, ნინო კვეციანიძე და ბესიკი გვენეტაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ (2016 წლის 26 თებერვლის განჩინება).

²⁴ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 26 თებერვლის განჩინება საქმეზე საქართველოს მოქალაქეები – გიორგი კეკელიძე, ნინო კვეციანიძე და ბესიკი გვენეტაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

²⁵ ანდრამ შაიო, კონსტიტუციონალიზმი და სეკულარიზმი: საზოგადოებრივი სალი აზრის საჭიროება, გ. 7.

4. საქულარული თუ რელიგიისგან თავისუფალი სახელმწიფო (რელიგიის პრივატიზაცია)

სახელმწიფოს მიერ რელიგიისგან გამიჯვნის ხაზგასმის მიზნით განხორციელებული პროაქტიული პოლიტიკა შეიძლება სწორედ რომ რელიგიის სახელმწიფოს საქმიანობაში გადაამეტებული როლის გამომხატველი იყოს, იმის მიუხედავად, რომ აღნიშნული, ერთი შეხედვით, სწორედ რომ ამ როლის დასაყინებლად ხდება.

ამ მხრივ საინტერესოა „კვირის დასვენების დღის“²⁶ საქმეები, რომლებშიც ძველ დროში რელიგიური დიქტატით განპირობებული პროაქტივის შეფასებას ახდენს სასამართლო. ამერიკის უზენაესმა სასამართლომ საქმეზე *McGowan v. Maryland*²⁷ კანონის მოქმედ სეკულარულ მიზანს (ჯანმრთელობისა და ოჯახის ერთიანობის ინტერესით საყოველთაო დასვენების დღის გამოცხადებას) მიანიჭა უპირატესობა და წარსულში მისი კავშირი კონფესიურ მიზნებთან უმნიშვნელო გარემოებად შეაფასა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, შესაძლოა, რელიგიური მიზნებს, რომელთაც კანონის მოქმედი სახე ცალსახად აღარ ახორციელებს, სწორედ რომ გადაწყვეტილების საშუალებით აღედგინა გარკვეული მნიშვნელობა და მისგან გამიჯვნის აუცილებლობით გამოეწვია მოქმედი სეკულარული კანონის უარყოფა.

სახელმწიფოს აგრესიული სეკულარული პოლიტიკა რიგ შემთხვევებში ნეიტრალობის და მიუკერძოებლობის ზღვარს თავად ლახავს. სახელმწიფოს შიში რელიგიის ფუნდამენტალიზმისადმი შესაძლოა თავად სახელმწიფოს სტერეოტიპული პოლიტიკის მიზეზი გახდეს.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა ე. წ. „ისლამური თავსაფრის“ საქმეები. ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლომ მის მიერ განხილულ ყველა საქმეში დაშვებულად ცნო სახელმწიფოს შეზღუდვა ისლამური თავსაფრის ტარებაზე. ამ საქმეებში სასამართლოს არგუმენტაცია დემოკრატიული სახელმწიფოს შენარჩუნებას, გენდერული თანასწორობის პრინციპს და თავსაფრის ტარების სხვებზე შესაძლო ნეგატიურ გავლენას ემყარებოდა. ამ საქმეებში იკვეთება სასამართლოს დამოკიდებულება, კონკრეტული რელიგიის დემოკრატიულ ღირებულებებთან შეუსაბამოდ აღქმა²⁸.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია საქმე *Dogru v. France*, რომელიც სპორტის გაკვეთილების დროს თავსაფრის მოხსნაზე უარის გამო სკოლიდან 11 წლის გოგონას გარიცხვას ეხებოდა. საქმეზე

²⁶ ასევე იხილეთ კანადის უზენაესი სასამართლოს საქმე *R v Big M Drug Mart Ltd* და სამხრეთ აფრიკის საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმე *State v. Lawrence*.

²⁷ იხ. კანადის უზენაესი სასამართლოს საქმე *R v Big M Drug Mart Ltd* და სამხრეთ აფრიკის საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმე *State v. Lawrence*.

²⁸ იხ. ქვემოთ საქმის *Refar Partisi v. Turkey* განხილვა.

სასამართლომ, სხვა არგუმენტებთან ერთად, ყურადღება გაამახვილა იმაზე, რომ ფაქტობრივი გარემოებებიდან, მოსწავლის უარის გამო, სკოლაში შექმნილი ზოგადი დაძაბულობა იკვეთებოდა²⁹. იმის მიუხედავად, რომ სასამართლოს მიდგომა სხვა საქმეებში სახელმწიფოს რელიგიების თანაარსებობით შექმნილი დაძაბულობის მიზეზის აღმოფხვრისკენ არ მოუწოდებს³⁰. ამავე საქმეში, სასამართლომ მიიჩნია, რომ სეკულარიზმის საწინააღმდეგო განწყობების გამომხატველი რელიგიის მანიფესტაცია შეიძლება არ ყოფილიყო დაცული კონვენციის მე-9 მუხლით და ჯდებოდა მონაწილე სახელმწიფოს მიხედულობის არეალში³¹.

სხვა საქმეებისგან განსხვავებით, *Leyla Sahin v. Turkey* მოსახლეობის უმრავლესობის თავსაფრის ტარების უფლებას ეხებოდა უნივერსიტეტებში, სხვა სასწავლო ან სახელმწიფო დაწესებულებაში. შესაბამისად, სასამართლომ დამატებით არგუმენტად ისლამის დომინანტი პოზიცია გაითვალისწინა, კერძოდ, სასამართლოს მსჯელობის თანახმად, ქვეყანაში, სადაც 94%-ს მუსლიმი მოსახლეობა წარმოადგენს, მუსლიმური თავსაფრის ტარების უფლება, იძულებისგან და დაშინებისგან თავისუფალი გარემოს არსებობას ეჭვქვეშ დააყენებდა³².

საქმეზე, რომელიც მასწავლებლის მიერ თავსაფრის ტარების ბლანკეტურ აკრძალვას ეხებოდა, განსხვავებული ფოკუსი ჰქონდა გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს. გადაწყვეტილებაში სასამართლომ აღნიშნა, რომ „თავსაფრის ტარება არის ინდივიდუალური და არა სახელმწიფოს რელიგიური გამოხატვა“. ამასთან, სასამართლოს თანახმად, თავსაფრის ტარება არ ეწინააღმდეგებოდა გერმანიის საგანმანათლებლო მიზნებს ან სახელმწიფოს ნეიტრალიტეტს³³.

შედარებისათვის აღნიშვნის ღირსია ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე *Lautsi v. Italy*, რომელშიც საკლასო ოთახში ჯვარცმის სავალდებულობა დასაშვებად იქნა ცნობილი, მისი როგორც რელიგიური სიმბოლოს პასიური როლის ხაზგასმით³⁴. მიკერძოება უფრო თვალსაჩინოა ეროვნული სასამართლოების მიერ განხილულ ე.წ. „ჯვარცმის საქმეებზე“. ისინი პირდაპირ უთითებენ დემოკრატიული სახელმწიფოს ქრისტიანულ ფესვებზე და ასეთ სახელმწიფოსთან ისლამის წინააღმდეგობაზე, შედარებას კი ადგილი აქვს მაშინაც კი, როდესაც მოსარჩელები არა მუსლიმი, არამედ ათეისტი პირები არიან³⁵.

²⁹ Dogru v. Fracne, para 74

³⁰ Metropolitan Church of Bessarabia and others v. Moldova, (ECtHR 2001): 116.

³¹ Dogru v. Fracne, para 75

³² Leyla Şahin v. Turkey, 111, 114 (ECtHR Grand Chamber 2005): 111. Ivan Hare and James Weinstein, eds., *Extreme Speech and Democracy* (Oxford ; New York: Oxford University Press, 2009), 434-435

³³ https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2015/01/rs20150127_1bvr047110.html;jsessionid=CCFF242F94FFE23D1AA2EDD9BD04281A.2_cid370

³⁴ Lautsi v. Italy, p. 72

³⁵ Constitutional Secularism in an age of Religious Revival, Susanna Mancini and Michael Rosenfeld, p. 123

ისლამური თავსაფრის სიმბოლურ მნიშვნელობაზე და მის დემოკრატიულ ღირებულებებთან, სეკულარიზმთან, გენდერულ თანასწორობასთან შეუსაბამობაზე ყურადღების გამახვილება, ხოლო „ჯვარცმის“ შემთხვევაში რაიმე განსაკუთრებული მნიშვნელობის განუხილველობა და უარყოფა, იმის აღნიშვნა, რომ „ჯვარცმის“ ასოცირება არ ხდება ქრისტიანობის იძულებით სწავლებაზე, მიანიშნებს როგორც ეროვნული სასამართლოების, ასევე საერთაშორისო სასამართლოს სეკულარიზმის, რელიგიისგან დაცლილი სივრცის შექმნის, თვითმიზნად აღქმაზე და მას ამოფარებულ მიკერძოების პრობლემებზე, რელიგიის პრივატიზების მცდელობაზე³⁶.

5. რელიგიური მოტივების აღიარება

რელიგიის გავლენისგან თავისუფალი სახელმწიფო არ გულისხმობს აუცილებლად რელიგიისგან თავისუფალს. თეორიაში არსებული მიდგომების თანახმად, სეკულარიზმის პრინციპი სახელმწიფო პოლიტიკაში რელიგიური მოტივების არსებობას არ უარყოფს, თუმცა განმარტავს, რომ ასეთი მოტივების არსებობის საჭიროების მიზეზები მისაღები უნდა იყოს ყველასათვის და ამის დასაბუთება არ უნდა ეფუძნებოდეს მხოლოდ კონკრეტულ კონფესიაზე და მის ტრანსცენდენტულ მოსაზრებებზე მითითებას³⁷, შესაძლებელი უნდა იყოს მისი „თარგმნა“ ყველასათვის მისაღებ საფუძველზე³⁸. კონსტიტუციურ სამართალში დამკვიდრებული ეს მიდგომა ეფუძნება ჯონ როულზის „საჯარო გონის“ (public reason) თეორიას, რომელიც აღიარებს რელიგიურ მოტივს, თუმცა შესაბამის პოლიტიკურ დასაბუთებაში ტრანსფორმირებული ფორმით³⁹.

ამ დაშვებით ჩამოყალიბებული სეკულარიზმის ცნება უახლოვდება სახალხო სუვერენიტეტის გაგებას, რადგან ის უზრუნველყოფს შეთანხმებას ფაქტს, რომ საზოგადოების ყველა წევრს აქვს სალად აზროვნების და პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებში მონაწილეობის უნარი⁴⁰.

სწორედ ამიტომ სეკულარულ სახელმწიფოებშიც გარკვეულ შემთხვევებში დაშვებულია რელიგიური ორგანიზაციების დაფინანსება. მაგალითად, ზოგიერთ ქვეყანაში გავრცელებულია გადასახადებისგან დაქვითვის სისტემა იმ პირებისათვის, რომლებიც ნებაყოფლობით გარკვეული ეკლესიის ფინანსურ მხარდაჭერას გადაწყვეტენ. ამ შემთხვევაში პირი ახორციელებს

³⁶ Constitutional Secularism in an age of Religious Revival, Susanna Mancini and Michael Rosenfeld, p. 122

³⁷ Andras Sajó, *Preliminaries to a concept of Constitutional Secularism* in Constitutional Secularism in an age of Religious Revival, Susanna Mancini and Michael Rosenfeld, p.55

³⁸ ანდრას შაიო, კონსტიტუციონალიზმი და სეკულარიზმი: საზოგადოებრივი სალი აზრის საჭიროება, გ. 1.

³⁹ John Rawls, "The Idea of Public Reason Revisited," *The University of Chicago Law Review*, 1997, 766, 780, 783, 784, 799, 800 Rex J. Ahdar and I. Leigh, *Religious Freedom in the Liberal State*, Second edition (Oxford: Oxford University Press, 2013), 63.

⁴⁰ იგივე, გ. 2

ნებაყოფლობით ფინანსურ კონტრიბუციას და შესაბამისი ოდენობით გათავისუფლებულია გადასახადისგან სახელმწიფოს წინაშე⁴¹. მართალია, ასეთ სისტემებში ეკლესიის დაფინანსებისას სახელმწიფო დასაბეგრი შემოსავლებიდან გამოყოფს თანხას, თუმცა ეს გონივრული ოდენობით ხდება ეკლესიის წევრების ნებაყოფლობითი გადაწყვეტილების შესაბამისად, სახელმწიფოს რელიგიის გაძლიერების განზრახვის გარეშე, როდესაც სახელმწიფოს თვითნებური როლი შემცირებულია.

რელიგიური ორგანიზაციის დაფინანსება შეიძლება ლეგიტიმურად ემსახუროდეს საჯარო ფუნქციის შესრულებას, მათ შორის რელიგიის თავისუფლებით სარგებლობის გარანტიების დაცვას, რისი კარგი მაგალითიცაა კაპელანის ინსტიტუტი⁴². ამასთან, მიღებულია რელიგიური განათლების დაფინანსებაც საჯარო სკოლებში, რომლის ფარგლებშიც სხვადასხვა დენომინაციის წარმომადგენელი მასწავლებლები ფინანსდებიან რელიგიური გაკვეთილების ჩატარებისათვის⁴³. მაგალითად, უნგრეთში იურიდიული სტატუსის მქონე რელიგიური ორგანიზაციები ფინანსდებიან სახელმწიფო ინსტიტუციების მსგავსად და მათ თანაბრად საგანმანათლებლო, სოციალური, ჯანდაცვის კუთხით განხორციელებული ღონისძიებებისათვის⁴⁴. აღსანიშნავია, რომ ასეთი საჯარო ფუნქციების შესრულებისას იურიდიული სტატუსის მქონე რელიგიური ორგანიზაცია, მსგავსად სხვა ტიპის ორგანიზაციებისა, ანგარიშვალდებულია სახელმწიფოს წინაშე⁴⁵.

საქმეში *Bruno v. Sweden* ევროპულმა სასამართლომ დიფერენციაცია მოახდინა რელიგიური ორგანიზაციის მიერ კონფესიური და საჯარო (ყველასათვის მისაღები) ფუნქციების შესრულებას შორის. სასამართლომ დაშვებულად მიიჩნია მოქალაქეების დაბეგვრა ისეთი ხარჯებისათვის, რომლებიც რელიგიური ორგანიზაციის მიერ არაკონფესიური ფუნქციების შესრულებას, მაგალითად, დაკრძალვების ადმინისტრირებას შეეხებოდა და გამოყო ის ისეთი დაფინანსებისაგან, რომელიც გარკვეულ კონფესიურ მიზნებს ემსახურება.

თუმცა ზოგადად რელიგიური მოტივების აღიარების მიუხედავად, ზოგჯერ მათ საჯარო მიზნებად ტრანსფორმირება რელიგიის ბუნებრივი მდგომარეობის გამო დაუშვებელია. მაგალითად, განათლების უფლების ხელმისაწვდომობის უზრუნველსაყოფად რელიგიური ორგანიზაციისათვის შესაბამისი უფლებამოსილების დელეგირება იმთავითვე ეწინააღმდეგება სახელმწიფოს საჯარო ფუნქციის გაგებას, იყოს სახალხო სუვერენიტეტის ინსტრუმენტი და საზოგადოების ყველა სექტორისთვის ინკლუზიური განათლების სისტემა შექმნას. რელიგიის

⁴¹ Norman Doe, *Law and Religion in Europe*, Chapter: Property and Finances of Religion, p. 178.

⁴² 1905 წლის 19 დეკემბრის საფრანგეთის კანონი, მუხლი 2, რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 29.5.

⁴³ Norman Doe, *Law and Religion in Europe*, Chapter: Property and Finances of Religion, p. 182.

⁴⁴ Hungary: IFCRC 1990, Art 19.1.

⁴⁵ Norman Doe, *Law and Religion in Europe*, Chapter: Property and Finances of Religion, p. 177.

ფუნქცია გარკვეული მსოფლმხედველობის გატარება და მისი უზენაესობის მტკიცებაა, ის სხვა იდეოლოგიებთან ანტაგონისტურ დამოკიდებულებაშია. ამდენად, რელიგიური ორგანიზაციის მიერ განათლების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფის საჯარო უფლებამოსილების შესრულება ექსკლუზიურ გარემოს შექმნის⁴⁶. ამის გარდა, იმის მიუხედავად, რომ სახელმწიფომ არ უნდა შეაფასოს რელიგიური დოქტრინის შინაარსი მისი დისკრიმინაციულობის შემთხვევაში, მაგალითად თუ ის ქალის მორჩილებას ქადაგებს, სახელმწიფომ ამ რელიგიური დოქტრინის განმანორციელებელ ორგანიზაციაზე არ უნდა მოახდინოს ისეთი უფლებამოსილების დელეგირება, რესურსის მიმართვა, რაც მას ასეთი იდეების გაძლიერების საშუალებას მისცემს, რადგან ეს ინკლუზიური გარემოს შექმნის მიზანთან, სახალხო სუვერენიტეტის განხორციელებასთან წინააღმდეგობაში იქნება⁴⁷.

6. რელიგიური თემის და წევრების ინდივიდუალური ავტონომია

რელიგიური თემის და წევრების ინდივიდუალური ავტონომია სეკულარული, როგორც რელიგიის გავლენისაგან თავისუფალი სახელმწიფოს მეორე ასპექტია, რომელიც, თავის მხრივ, გულისხმობს რელიგიის და მისი მიმდევრების გათავისუფლებას სახელმწიფოს მიერ მათ საქმეებში ჩარევისგან და საკუთარი დოქტრინალური მიზნების დამოუკიდებლად განხორციელების საშუალების შექმნას. ამის პირველადი გამოხატულება სახელმწიფოს მიერ რელიგიის ლეგიტიმურობის შეფასების აკრძალვაა⁴⁸. ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლო უარყოფითად აფასებს სახელმწიფოს როლს „აღმოფხვრას დაძაბულობის მიზეზი სახელმწიფოში პლურალიზმისათვის გამოწვეული ზიანის ხარჯზე“⁴⁹.

ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლოს მიერ განხილული საქმე *Izzettin Dogan and Others v. Turkey* ეხებოდა ალევის რწმენის რელიგიური ხასიათის არაღიარებას, რაც გამოიხატებოდა შემდგომში გარკვეულ პრივილეგიებზე ხელმიუწვდომლობაში. სასამართლომ განმარტა, რომ რელიგიური ჯგუფის ავტონომიის გათვალისწინებით, მხოლოდ უმაღლეს რელიგიურ

⁴⁶ Peter Jones, “Religious Belief and Freedom of Expression: Is Offensiveness Really the Issue?,” *Res Publica* 17, no. 1 (2011): 88

Jeremy Waldron, *The Harm in Hate Speech* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2014), 130.

Silvio Ferrari, Rinaldo Cristofori, and International Consortium for Law and Religion Studies, eds., *Law and Religion in the 21st Century: Relations between States and Religious Communities* (Farnham, Surrey ; Burlington, VT: Ashgate Pub, 2010), 216.

S. Parmar, “The Challenge of ‘Defamation of Religions’ to Freedom of Expression and the International Human Rights System,” *EUROPEAN HUMAN RIGHTS LAW REVIEW*, no. 3 (2009): 6.

⁴⁷ ანდრას შაიო, კონსტიტუციონალიზმი და სეკულარიზმი: საზოგადოებრივი საღი ზრის საჭიროება, გ. 19.

⁴⁸ Metropolitan Church of Bessarabia and others v. Moldova (ECtHR 2001): at 117.

⁴⁹ Metropolitan Church of Bessarabia and others v. Moldova, (ECtHR 2001): 116.

ლიდერებს და არა სახელმწიფოს ან სასამართლოებს, შეეძლოთ განესაზღვრათ, რომელ რწმენას მიეკუთვნებოდა ესა თუ ის თემი, ამ დროს არარელევანტური იყო თვით თემის შიგნით გარკვეულ პრინციპებზე კონსენსუსის არარსებობა.

საქმეში *Fernandez Martinez v. Spain* სასამართლომ, კონვენციით გათვალისწინებული ეკლესიის ავტონომიის ფარგლებში, დაცულად მიიჩნია რელიგიური ორგანიზაციის უფლება, მისი წევრებისათვის დოქტრინისგან განსხვავებული პოზიციის, დაუქორწინებლობის წინააღმდეგ შეხედულებების, ადვოკატირება შეეზღუდა და დარღვევა არ დაადგინა ამის გამო კათოლიკური ეკლესიის მიერ პირის მასწავლებლის პოზიციიდან გათავისუფლების დროს. სასამართლომ აღნიშნა, რომ რელიგიურ ორგანიზაციასა და მის ერთ-ერთ წევრს შორის დოქტრინალური ან ორგანიზაციული უთანხმოების შემთხვევაში პირის რელიგიის თავისუფლება რეალიზდებოდა მის უფლებაში, დაეტოვებინა რელიგიური ორგანიზაცია⁵⁰.

რიგ შემთხვევებში ინდივიდის რელიგიის თავისუფლების გარანტიები ახლო ბმამთა თავად რელიგიის ავტონომიასთან. ამის კარგი მაგალითია შვედეთის უზენაესი სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილება ერთ-ერთ საქმეზე. უზენაესმა სასამართლომ დაცულად ჩათვალა ქადაგებისას რელიგიური ლიდერის მიერ ჰომოფობიური სიძულვილის ენის გამოყენება ბიბლიურ პოზიციებზე დაყრდნობით, იმ დაშვებით, რომ აღნიშნული არ მოიცავდა მრევლის ძალადობისკენ წაქეზებას⁵¹.

ამ საქმეების ანალიზით იკვეთება რელიგიის ავტონომიის დაცვის მიზანი, შეიქმნას სივრცე რელიგიური ორგანიზაციის დამოუკიდებელი ფუნქციონირებისათვის.

რელიგიისა და რწმენის თავისუფლების გარანტიები ვრცელდება ინდივიდების თავისუფლებაზე, დარჩეს საკუთარი შეხედულებების ერთგული, ანუ სახელმწიფომ არ აიძულოს ისინი, გარკვეული ვალდებულებების დაკისრებით და შესრულების მოთხოვნით თავადვე უარყოს რწმენა.

რელიგიიდან/რწმენიდან გამომდინარე, ინდივიდის ავტონომიურობის გავრცელებული მაგალითია პაციფისტი პირების კეთილსინდისიერი წინააღმდეგობის უფლება, სამხედრო სამსახურზე უარის ფორმით, რაც საყოველთაოდ არის აღიარებული, მათ შორის საქართველოს კონსტიტუციის ფარგლებშიც⁵².

⁵⁰ ასევე იხილეთ საქმეები *Obst v. Germany* (ECtHR 2010), *Sindicatul "P storul cel Bun" v. Romania* (ECtHR, GC, 2013).

⁵¹ *Ake Green case*, Supreme Court of Sweden, ანდრას შაიო, კონსტიტუციონალიზმი და სეკულარიზმი: საზოგადოებრივი სალი აზრის საჭიროება, გ. 23.

⁵² *Bayatan v. Armenia*, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2011 წლის 22 დეკემბრის გადაწყვეტილება.

კეთილსინდისიერი წინააღმდეგობის განმარტებისას ამერიკის უზენაესმა სასამართლომ საქმეში *Burwell v. Hobby Lobby stores* პრეცედენტული ნაბიჯი გადადგა, ფართოდ განმარტა და ის ოჯახის ტიპის ბიზნესზე (closely-held) გაავრცელა. ბიზნესის უკან მდგომ პირებს კანონის მიმართ ჰქონდათ კეთილსინდისიერი წინააღმდეგობა, რომელიც მათ ქალი თანამშრომლებისათვის შეთავაზებულ დაზღვევის გეგმაში კონტრაცეპტივებით უზუნველყოფის შეყვანას ავალდებულებდა, რაც სასამართლომ რელიგიის თავისუფლებით დაცულ სფეროში განიხილა.

ევროპულმა სასამართლომ საქმეში *Darby v. Sweden* კონკრეტული ეკლესიის დაფინანსების მიზნით, იძულებით დაბეგვრასთან მიმართებით აღნიშნა, რომ სახელმწიფო ვალდებულია, პატივი სცეს პირის შეხედულებებს და არ აიძულოს ის, მონაწილეობა მიიღოს რელიგიური მიზნების დაფინანსებაში⁵³. სახელმწიფოსთვის რომელიმე რელიგიის კონფესიური მიზნების მიკუთვნების მიმართ⁵⁴ კეთილსინდისიერი წინააღმდეგობის ეს უფლება მრავლობითი, კოლექტიურია და მეტი არაფერია, თუ თავად სეკულარიზმის პრინციპის გამოხატულება.

ისევე როგორც სახელმწიფოს სეკულარულ პოლიტიკას აქვს ზღვარი და ის საჯარო სივრცის რელიგიისგან სრულ გათავისუფლებას არ უნდა გულისხმობდეს, რელიგიური ორგანიზაციის და რელიგიური პირის ინდივიდუალური ავტონომიაც, მათი არსებობის/ცხოვრების სურვილისამებრ წარმართვის უფლებაც⁵⁵ შეზღუდულია. ამდენად, მხოლოდ ფორმალურად სეკულარიზმის ან რელიგიური არგუმენტის წარდგენა სახელმწიფოს თუ რელიგიის საქმიანობის შეზღუდვისათვის დაუშვებელია.

7. რელიგიის თავისუფლების ზღვარი

7.1 დისკრიმინაციის აკრძალვა, ადამიანის უფლებების დაცვა, საჯარო სივრცის პრივატიზება

ცხადია, სახელმწიფოს ვალდებულებები დისკრიმინაციის აკრძალვასა და ადამიანის უფლებების დაცვასთან მიმართებით ვერ იქნება დამოკიდებული რელიგიური ორგანიზაციების თუ პირების შეხედულებებზე. წინააღმდეგ შემთხვევაში კანონზე მალლა დადგებოდა რელიგია და

⁵³ მსგავსად, ამერიკის უზენაესმა სასამართლომ ერთ-ერთ საქმეში (*Everson v. Board of Education of the Township of Ewing*) მიუთითა, რომ არანაირი გადასახადი ოდენობის მიუხედავად არ შეიძლება დაეკისროს პირს, თუ ის რელიგიური ღონისძიებების ან ინსტიტუციების დასაფინანსებლად იქნება გამოყენებული, რა ფორმითაც არ უნდა არსებობდნენ ისინი.

⁵⁴ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 26 თებერვლის განჩინება.

⁵⁵ John Rawls, *A Theory of Justice*, Rev. ed (Cambridge, Mass: Belknap Press of Harvard University Press, 1999), 10. John Rawls, "The Idea of Public Reason Revisited," *The University of Chicago Law Review*, 1997, 784.

სამართლებრივი სახელმწიფო უბრალოდ არ იარსებებდა. სახელმწიფოს უარი საკუთარი ფუნქციის შესრულებაზე მხოლოდ მაშინ არის დასაშვები, როდესაც პირს სახელმწიფოს ჩარევის გარეშეც შეუძლია დისკრიმინაციული თუ უფლების შემზღუდველი მოპყრობის თავიდან აცილება. ამის მაგალითს წარმოადგენდა ზემოთ განხილული საქმე *Fernandez Martinez v. Spain*, რომლის მიხედვით, რელიგიური ორგანიზაციის შიგნით სავარაუდო დისკრიმინაციის შემთხვევაში სახელმწიფო ეკლესიის ავტონომიის მიღმა რჩებოდა.

ამისგან განსხვავებით, სასამართლომ საქმეში *Eweida and others v. the United Kingdom* არ გაითვალისწინა ორი აპლიკანტის რელიგიური მოტივები მათ მიერ ჰომოფობიურ საფუძველზე, პირველ შემთხვევაში ერთი და იმავე სქესის ადამიანებისათვის სამოქალაქო ქორწინების და მეორე შემთხვევაში ქორწინების კონსულტანტის მომსახურების გაწევაზე უარის თქმისას. პირები მოცემული დისკრიმინაციული მოპყრობის გამო იყვნენ სამსახურიდან გათავისუფლებულნი, რაც სასამართლომ ქმედების რელიგიური მოტივების მიუხედავად, დაშვებულად მიიჩნია.

საქმის ლოგიკას იზიარებს ამერიკის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეში *Bob Jones University v. United States*, სადაც სასამართლომ გამართლებულად მიიჩნია სახელმწიფოს უარი გარკვეულ პრივილეგიაზე (შემოსავლების გადასახადისგან გათავისუფლებაზე) იმ რელიგიური უნივერსიტეტისათვის, რომელიც სხვადასხვა რასის პიროვნებებს შორის პარტნიორობას (dating) კრძალავდა.

საინტერესოა დიდი ბრიტანეთის შრომის ტრიბუნალის გადაწყვეტილება საქმეში *Ebuyi v. Newpark Childcare, Ltd.*, სადაც დაკმაყოფილდა მოქალაქის საჩივარი სამსახურიდან უსაფუძვლოდ გათავისუფლების შესახებ, როდესაც ის სამსახურიდან მისი ლეგალური თანამშრომლისათვის ჰომოსექსუალობის წინააღმდეგ საკუთარი რელიგიური შეხედულებების გაზიარების შედეგად გაათავისუფლეს.

უკანასკნელი საქმის ლოგიკას იზიარებს ამერიკის უზენაესი სასამართლო საქმეში *Snyder v. Phelps*, სადაც სასამართლომ დაიცვა ეკლესიის წევრების სიტყვის თავისუფლება, როდესაც მათ ერაყში დაღუპული ჯარისკაცის დაკრძალვის პარალელურად ქუჩაში მსვლელობით ჰომოსექსუალობის წინააღმდეგ პროტესტი მოაწყეს.

მოცემული საქმეების ანალიზით შეგვიძლია დავინახოთ ლოგიკა, რომლის თანახმად, რელიგიური ორგანიზაციის შიგნით დისკრიმინაციის წინააღმდეგ ბრძოლისას სახელმწიფო ვერ გადააბიჯებს ეკლესიის ავტონომიის ფარგლებს, თუმცა რელიგიური ორგანიზაციის მიღმა ნებისმიერი დისკრიმინაციის წინააღმდეგ ბრძოლა სახელმწიფოს ვალდებულებაა. ამავე დროს, არ მოიცავს და მათთან დისკრიმინაციული აზრისა და მისი გამოხატვისთვის გარანტიების უზრუნველყოფაც სახელმწიფოს ვალდებულებად რჩება.

რელიგიური მოტივები დისკრიმინაციის გარდა მიუღებელია რელიგიის მიერ საჯარო სივრცის პრივატიზებისას. მაშინ როდესაც ეკლესია განიზრახავს და იქნება რეალურ პოზიციაში იმდენად, შეიჭრას საჯარო სივრცეში, რომ სახელმწიფოს არ დაუტოვოს ავტონომიური სივრცე მისთვის განსაზღვრული ფუნქციების შესრულებისათვის, გამართლებულად ითვლება „მებრძოლი დემოკრატიის“ (militant democracy) პრინციპი სამართლებრივი სახელმწიფოს შენარჩუნების მიზნით.

ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლომ საქმეზე *Refah Partisi v. Turkey* გაამართლა ქვეყანაში ყველაზე დიდი პოლიტიკური პარტიის სახელმწიფოს მიერ დაშლა, რადგან პარტია მიზნად ისახავდა შარიათის კანონებისათვის ნორმატიული ძალის მინიჭებას. საქმეში სასამართლომ შარიათის კანონები კონვენციასთან შეუსაბამოდ ცნო⁵⁶ მისი სხვა რელიგიების მიმართ დისკრიმინაციულობის, გენდერული თანასწორობის და ჰომოსექსუალობის შესახებ მოსაზრებების გამო,⁵⁷ იმის მიუხედავად, რომ იქვე აღნიშნა, სახელმწიფომ არ შეიძლება რელიგიური რწმენის ლეგიტიმურობა შეაფასოს ნეიტრალიტეტის და მიუკერძოებლობის ვადლებულებიდან გამომდინარე⁵⁸. ამ ორი პოზიციის ერთმანეთთან თავსებადობის მხოლოდ ერთი შესაძლებლობა არსებობს, რელიგიის ლეგიტიმურობის შეფასება სახელმწიფოს ეკრძალება მანამ, სანამ რელიგია საჯარო სივრცეში ასე ცალსახად შეიჭრება და მის პრივატიზებას შეეცდება. ამ დროს სასამართლო მიანიშნებს, რომ სახელმწიფოსა და რელიგიას შორის როლების გაცვლის შემთხვევაში პრინციპები უცვლელი ვერ დარჩება.

მაშინ როდესაც ინტერესებს, როგორცაა რელიგიის რადიკალურ (სიმბოლურ) გამოხატულებებთან ბრძოლა, რაც კონსტიტუციის დონეზე არ არის აღიარებული და ადამიანის რომელიმე უფლებით დაცულ სფეროს არ წარმოადგენს ისლამური თავსაფრის საქმეების შემთხვევაში, გაუმართლებლად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მოცემულ შემთხვევაში, საქმე გვაქვს რელიგიის მხრიდან პოლიტიკური პარტიის საშუალებით საჯარო სივრცის პრივატიზების მცდელობასთან, რაც თვისობრივად განსხვავებულია და რელიგიისა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობის დასაშვებ ფორმებს სცდება.

ისევე როგორც დაუშვებელია საჯარო სივრცის პრივატიზება რელიგიური ორგანიზაციის, კონკრეტულ შემთხვევაში რელიგიური პარტიის მხრიდან, ასევე მიუღებელია კონკრეტული პირის რელიგიის თავისუფლების იმდენად ფართო განმარტება, რომ მან საკუთარი შეხედულებების სხვებზე „თავსმოხვევა“ გამოიწვიოს.

⁵⁶ *Refah Partisi (The Welfare Party) and others v. Turkey* (ECtHR, Grand Chamber 2003): at 123, *Refah Partisi (The Welfare Party) and others v. Turkey* (ECtHR Chamber 2001): at 72.

⁵⁷ Ivan Hare and James Weinstein, eds., *Extreme Speech and Democracy* (Oxford ; New York: Oxford University Press, 2009), 439.

⁵⁸ *Refah Partisi (The Welfare Party) and others v. Turkey* (ECtHR, Grand Chamber 2003): at 91.

საქმეზე *Kalac v. Turkey*, თურქეთის როგორც სეკულარული სახელმწიფოს არალიარება გახდა პირის სამხედრო სამსახურიდან გათავისუფლების მიზეზი. სასამართლომ აღნიშნა, რომ პირი არ იზღუდებოდა საკუთარი რელიგიის გამოხატვაში (ლოცვა, რამადანი), თუმცა სამხედრო მოსამსახურის რელიგიურად მოტივირებული ქცევა, სეკულარული სახელმწიფოს არალიარება ამ შემთხვევაში ეწინააღმდეგებდა სამხედრო სამსახურის მიზნებს და არღვევდა სამხედრო დისციპლინას.

საქმეზე *C. v. the United Kingdom* სასამართლომ მისაღებად არ მიიჩნია ინდივიდის ავტონომიას დაფუძნებული მოთხოვნა სახელწიფო ეიძულებინა, ერთი პირისათვის მისაღები პოლიტიკა გაეტარებინა. საქმეში პაციფისტი განმცხადებელი ითხოვდა ზოგადი დაბეგერის სისტემისგან გათავისუფლებას, რადგან ის მისთვის მიუღებელი მიზნებისთვის იხარჯებოდა. სასამართლომ აღნიშნა, რომ სახელმწიფოს შეეძლო, შეეგროვებინა გადასახადები სამხედრო მიზნებისათვის (რაც უსაფრთხოების უზრუნველყოფისთვის იყო გათვალისწინებული) და პაციფისტებს არ ჰქონდათ ასეთი გადასახადებისგან გათავისუფლების უფლება. პირის რწმენის თავისუფლება რეალიზდება სამხედრო სამსახურზე კეთილსინდისიერი წინააღმდეგობის უფლებაში და ვერ გავრცელდება სახელმწიფოს იძულებაზე, პაციფისტური პოლიტიკა აწარმოოს.

ზემოთ განხილული საქმისგან *Darby v. Sweden* განსხვავებით, ამ შემთხვევაში განმცხადებლის მოთხოვნის დაშვებისას სახელმწიფოსთვის დამახასიათებელი ფუნქციის განხორციელებასთან, უსაფრთხოების უზრუნველყოფასთან რელიგიისა და რწმენის გადამეტებულ გავლენასთან გვექნებოდა საქმე, მაშინ როდესაც კონფესიური მიზნების განხორციელებისგან სახელმწიფო ფუნქციონალურად გამიჯნულია, კონფესიური მიზნების აღსრულებაში მოქალაქეების მონაწილეობის იძულება ისედაც შეუსაბამოა სახალხო სუვერენიტეტის პრინციპთან.

ამდენად, რელიგიური თემის და რელიგიური პირის ინდივიდუალური ავტონომიის, მათი არსებობის/ცხოვრების სურვილისამებრ წარმართვის უფლების ზღვარი ადამიანის უფლებების, თანასწორობის და საჯარო სივრცის პრივატიზებისაგან დაცვასთან გადის.

დასკვნა. სეკულარიზმი, თანაცხოვრების ობიექტური პირობა და ამ მიზნის განხორციელების საშუალება

ზოგადად პოლიტიკური თუ სამართლის ფილოსოფია არ ემყარება სახელმწიფოს ნდობის პრეზუმფციას და პირიქით, ამ მეცნიერებების განვითარება სწორედ რომ საწინააღმდეგოს დაშვებაზე აგებული⁵⁹. ანალოგიური მსჯელობა უნდა გარცელდეს სახელმწიფოს რელიგიური ორგანიზაციის მიმართ ნდობაზეც.

⁵⁹ Raymond Plant, "Religion, Identity and Freedom of Expression," *Res Publica* (13564765) 17, no. 1 (February 2011): 20.

სახელმწიფო რელიგიურ თემს, რომელსაც გარკვეული მიზნებისათვის მრევლის ორგანიზების საკმარის მნიშვნელოვანი რესურსი აქვს, არ უნდა უდგებოდეს წინასწარ განსაზღვრული ნდობით თუ ხელისუფლებაში მყოფი პოლიტიკური პარტიისათვის თვითგადარჩენისთვის აუცილებელი ლოიალობით. სახელმწიფო ასეთი სიფრთხილის პირობებშიც შეიძლება დარჩეს ნეიტრალური რელიგიური თემის მოტივების შეფასებისას, რადგან მისი სიფრთხილე რელიგიის არა შინაარსიდან, არამედ მისი საჯარო სივრცეში შეჭრის საფრთხეებიდან გამომდინარეობს. თუმცა მნიშვნელოვანია, რომ ასეთი სიფრთხილე იყოს დაბალანსებული და სახელმწიფო თავად არ იქცეს სტერეოტიპების მსხვერპლი.

სახელმწიფოს სეკულარული პოლიტიკა არ მდგომარეობს რელიგიის მხოლოდ პირად სფეროში დათრგუნვაში. წინააღმდეგ შემთხვევაში, შესაძლებელია, თავად სეკულარიზმი წარმოიქმნოს ათეიზმის განხორციელების ფორმად, სეკულარული მიდგომის ათეიზმთან ბუნებრივი სიახლოვის გათვალისწინებით. ეს მიდგომა შეუსაბამო იქნებოდა „საჯარო გონის“ თეორიასთან, რადგან ამის მიხედვით, ნებისმიერი მსოფლმხედველობა, რელიგია და ათეიზმი მხოლოდ თანაბარი დოზით შეიძლება მოსწონდეს სახელმწიფოს⁶⁰.

სეკულარიზმის თვითნებური განმარტება, რელიგიისადმი მტრულად განწყობილ პრინციპთან გაიგივება დაუშვებელია. წინააღმდეგ შემთხვევაში, სახელმწიფო თავად გახდება ფუნდამენტალისტი და ეცდება იძულების თუ მტრულად განწყობილი პოლიტიკის თავის მოქალაქეებზე თავს მოხვევას. საფრანგეთის სეკულარიზმი *Laicité* თავად შეიძლება იქნეს აღქმული როგორც იდეოლოგია და მისი ნორმატიულობა, სახელმწიფოს მიერ მასთან მჭიდრო ასოცირება შეუსაბამო იყოს რელიგიისა და რწმენის თავისუფლებასთან.

სახელმწიფო პოლიტიკის სიფრთხილე და რელიგიის საჯარო სივრცეში დაშვება ადამიანის უფლებების, თანასწორობის დაცვის ინტერესით უნდა შემოიფარგლოს.

სახელმწიფოს ნეიტრალიტეტი, რომელიც მისგან რელიგიის ლეგიტიმურობის და რელიგიური მოტივების მიზანშეწონილობის შეფასებისგან თავის შეკავებას მოითხოვს, თავის მხრივ, რელიგიური ორგანიზაციის და კეთილსინდისიერი წინააღმდეგობის მქონე პირის ავტონომიის განხორციელების საშუალებაა. სახელმწიფოს მიერ რელიგიის ავტონომიის სფეროში შეჭრა მხოლოდ მაშინ არის გამართლებული, როდესაც სახელმწიფო იდეოლოგიისგან დაცულ, „წმინდად საჯარო“ ფუნქციების განხორციელებას, ადამიანის უფლებების და თანასწორობის დაცვას შეუდგება. ასეთი შეიძლება იყოს „მებრძოლი დემოკრატიის“ ფარგლებში მოქმედება, მაშინ როდესაც რელიგია თავად ამბობს ავტონომიურობაზე უარს, მაგალითად, პოლიტიკურ პარ-

⁶⁰ Julian Baggini, "The Rise, Fall and Rise Again of Secularism," *Public Policy Research* 12, no. 4 (February 2006): 204, 206-207. Rex J. Ahdar and I. Leigh, *Religious Freedom in the Liberal State*, Second edition (Oxford: Oxford University Press, 2013), 68.

ტიად გვევლინება, მკვეთრად იჭრება საჯარო სივრცეში და მისი პრივატიზების მიზანი გააჩნია. ერთი რომელიმე რელიგიის მიერ საჯარო სივრცის პრივატიზება და სხვების ამ სივრცის გარეთ დატოვება, ცხადია, ადამიანის არაერთი უფლების შეზღუდვას გამოიწვევს და ამ რელიგიურ მოტივს დასაწყისშივე დაუკარგავს ყველასთვის მისაღებ ფორმად ტრანსფორმირების შესაძლებლობას.

იმდენად, რამდენადაც ადამიანის უფლებების, თანასწორობის დაცვისას არის საჭირო სახელმწიფოს პრინციპული პოლიტიკა, სახელმწიფოს მიდგომა ასევე თანმიმდევრული უნდა იყოს რელიგიის ყველანაირი გამოხატულების დაცვისას, მათ შორის დისკრიმინაციული აზრის გამოხატვისას, თუ აზრის გამოხატვის გარდა, ეს კონკრეტული პირის/პირების მიმართ რაიმე სხვა ფორმის შემზღუდველ მოპყრობაში არ რეალიზდება.

სწორედ, სახელმწიფოს მიერ „უსაფრთხო პლურალიზმისთვის“ საჭირო სიფრთხილესა და რელიგიური მოტივების აღიარებას შორის ბალანსის დაჭერა წარმოადგენს სეკულარიზმის ლოგიკურ ჩარჩოს, მისით მისაღწევი მიზნის არსს. „სეკულარიზმის“ ერთი შეხედვით ბუნდოვანი შინაარსის პირობებში მნიშვნელოვანია თავად იმ მიზნის აღწერა, რომლის განხორციელების საშუალებასაც ის წარმოადგენს და არა სეკულარული სახელმწიფოს, როგორც რელიგიისგან თავისუფალი სივრცის, თვითმიზნად აღქმა.

სხვა სიტყვებით, სეკულარიზმი სახელმწიფოს და რელიგიის თანასწორი თანაარსებობის პირობებია. სახელმწიფო და რელიგია თანასწორ თანაარსებობაში იქნებიან, მაშინ როდესაც სახელმწიფო დათმობს და მხოლოდ მაშინ ჩაერევა რელიგიის ავტონომიაში ან/და რელიგიური მორწმუნე ადამიანის პირად სფეროში, როდესაც ის სხვათა უფლებებს, თანასწორობას არღვევს ან საჯარო სივრცის სრულ პრივატიზებას ისახავს მიზნად.

განხილული საქმეების შუქზე „სეკულარიზმის“ ლოგიკურ ქრილში წარმოჩინება მეტი არაფერია, თუ არა თეორიაში არსებული მოსაზრების გამყარება, რომლის თანახმად, რელიგიური მოტივების აღიარება დასაშვებია და აუცილებელიც არის, თუმცა ამისთვის მათი ყველასთვის გასაგებ, მისაღებ ფორმაში გადათარგმნა უნდა იყოს შესაძლებელი, რაც დაუშვებელია მის მიერ ადამიანის უფლების არათანაბომიერად შეზღუდვის, თანასწორობის დარღვევის და საჯარო სივრცის პრივატიზების შემთხვევებში.